

СУЧАСНІ НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC STUDIES OF VOCATIONAL TRAINING FUTURE EMPLOYEES OF THE BORDER SERVICE: THE NATIVE EXPERIENCE

У статті здійснено аналіз сучасних напрямів наукових досліджень професійної підготовки майбутніх фахівців прикордонної служби на теренах нашої держави. Підсумовано, що питання розроблення інноваційних педагогічних підходів до проблеми підготовки майбутніх прикордонників постійно перебуває в науковому полі зору вчених. Встановлено, що сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні та реформування її прикордонної служби вимагає від офіцерів високого рівня загальної підготовки та сформованості спеціальних компетентностей. Узагальнено необхідність урахування існуючих теоретико-методологічних засад військової освіти в процесі формування соціально-економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. До сучасних напрямів наукових досліджень професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби в Україні віднесено: встановлення дидактичних можливостей реалізації компетентного підходу у військових вищих навчальних закладах; інформатизацію освітнього процесу; актуалізацію патріотичного виховання курсантів; розроблення теоретико-методологічних основ формування спеціальних особистісно-професійних (професійної надійності, дисциплінованості та інших) характеристик курсантів.

Ключові слова: напрями, професійна підготовка, майбутні офіцери прикордонної служби, освіта, соціально-економічна компетентність.

В статье проведен анализ направлений научных исследований профессиональной подготовки будущих специалистов пограничной службы на территории нашего государства. Подытожено, что вопрос разработки инновационных педагогических подходов к проблеме подготовки будущих пограничников постоянно находится в научном поле зрения ученых. Установлено, что современный этап социально-экономических преобразований в Украине и реформирования ее пограничной службы требует от офицеров высокого уровня общей подготовки и сформированности специальных компетенций. Обобщена необходимость учета существующих теоретико-методологических основ военного образования в процессе формирования социально-экономической компетент-

ности будущих офицеров-пограничников. К современным направлениям научных исследований профессиональной подготовки будущих офицеров пограничной службы на территории нашего государства отнесены: определение дидактических возможностей реализации компетентного подхода в военных высших учебных заведениях; информатизацию образовательного процесса; актуализация патриотического воспитания курсантов; разработка теоретико-методологических основ формирования специальных личностно-профессиональных (профессиональной надежности, дисциплинованности и других) характеристик курсантов.

Ключевые слова: направления, профессиональная подготовка, будущие офицеры пограничной службы, образование, социально-экономическая компетентность.

The article deals with the analysis of modern directions of scientific studies of vocational training future employees of the border service on the territory of our state. It has been summarized that the question of development of innovative pedagogical approaches to the problem of training future border guards is constantly in scientific sight of scientists. It has been established that the modern stage of socio-economic transformations in Ukraine and reformation of its border service requires high-level of general training and formation of special competencies from officers. The necessity of taking into account the existing theoretical and methodological foundations of military education in the process of formation of socio-economic competence of future officers-border guards has been generalized. To the modern directions of scientific researches of vocational training future employees of the border service in Ukraine are referred: establishment of didactic opportunities for the implementation of competence approach in military higher education institutions (MHEI); informatization of educational process in MHEI of Ukraine; actualization of patriotic education of cadets; development of theoretical and methodological foundations of formation of special personal-professional (professional reliability, discipline and other) characteristics of cadets.

Key words: directions, vocational training, future employees of the border service, education, socio-economic competence.

УДК 378:356:005.336.2:001.5.(043)

Дияк В.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У системі вищої освіти сучасні трансформації стимулюють організацію таких освітніх процесів, які, з огляду на зміни, що відбуваються в суспільстві, сприяють саморозвитку особистості майбутнього фахівця. Концептуальним підґрунтям окреслених процесів нині є ідеї реалізації компетентного підходу в системі безперервної освіти. Адже рівень розвитку інтелектуального потенціалу компетентних фахівців є найважливішим чинником економічного, соціального та політичного розви-

тку будь-якої країни. За таких умов вища школа розглядається як важливий інститут соціалізації особистості, де навчання і виховання відтворюють єдиний процес, спрямований на підготовку високоосвічених, ерудованих, творчих фахівців, у тому числі персоналу Державної прикордонної служби України. Як слушно зауважує І. Блощинський, таким процесам сприяє особливий устрій освітнього життя Національної академії Державної прикордонної служби України (далі – НАДПСУ), де суттєвою рисою є заохочення творчості, ініціа-

тиви й самоосвітньої діяльності курсантів у пошуку оптимальних форм і методів самостійного опанування знань [3] різного спрямування (військових, гуманітарних, соціально-економічних та ін.).

У підготовці висококваліфікованих фахівців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) нового типу, готових до правильного, праксеологічного вирішення складних і різнопланових службових завдань і соціально-економічних професійних проблем, особливої значущості набуває використання компетентнісного підходу. Адже в умовах переходу нашої країни від планової до ринкової економіки виникла необхідність формування нового світогляду курсантів і слухачів, який передбачає високий рівень свідомості та соціально-економічної компетентності офіцерського контингенту ДПСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розробки інноваційних педагогічних підходів до проблеми підготовки офіцерського складу ДПСУ привертає увагу сучасних науковців. Специфіка дослідження потребує урахування існуючих наукових напрацювань у галузі підготовки курсантів, що відображено в доробках І. Блощинського, В. Бачевського, І. Біжана, С. Будника, П. Дзюби, В. Шняка, В. Ягупова та ін. Разом із тим в умовах активних соціально-економічних перетворень, які відбуваються в сучасному суспільстві, досліджуються специфічні напрями фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема: виховної (А. Галімов), психологічної (Л. Боровик; С. Філіппов), правової (В. Райко) та ін. Для аналізу питань формування військово-спеціальної компетентності офіцерів велике значення мають фундаментальні дослідження О. Євсюкова, С. Кубіцького, М. Нещадима, В. Савіна, Е. Сарафанюка, А. Протасова, В. Ягупова тощо. Значний науковий інтерес у контексті нашої розвідки викликають напрацювання Ю. Балашова, який теоретично обґрунтував та експериментально перевіряв педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак резюмування наукових доробків сучасних авторів засвідчило відсутність цілеспрямованих пошуків у напрямі розроблення навчально-методичного забезпечення для формування соціально-економічної компетентності курсантів та слухачів НАДПСУ в процесі безперервної освіти.

Метою статті є аналіз сучасних напрямів наукових досліджень професійної підготовки офіцерського складу прикордонної служби на теренах нашої держави для аргументації доцільності формування соціально-економічної компетентності майбутніх прикордонників.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні та реформування її прикордонної служби вимагає від офіцерів високого рівня загальної підготовки та сформованості спеціальних компетентностей. Тому

основним напрямом наукових досліджень визначено встановлення дидактичних можливостей реалізації компетентнісного підходу у вищих військових навчальних закладах (далі – ВНЗ). Дослідження проблем компетентнісного підходу в навчанні надзвичайно різноаспектні. Так, у наукових працях Т. Орджі увага зосереджена на доповненні освіти формуванням основних компетенцій; Т. Росс констатує той факт, що саме швидкий розвиток економіки вимагає від освіти підготовки «універсального працівника» з «портфелем компетенцій»; М. Холстед і А. Шелтен науково обґрунтували введення у професійну освіту, крім знань, умінь і навичок, нових освітніх конструктів – компетентностей, компетенцій; В. Хутмакер зазначає, що для реформи освітньої системи суттєвим є визначення «ключових компетенцій» майбутніх фахівців будь-якої галузі.

Компетентнісно-орієнтований підхід у визначенні цілей і змісту вищої військової професійної освіти не є новим, оскільки орієнтація на засвоєння умінь, способів діяльності є провідною у працях Є. Євсюкова [5], І. Блощинського [4], О. Торічного [10] та ін.

Так, наприклад, О. Торічний пропонує теоретико-методичні засади формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання [11]. Дослідник підкреслює, що соціальні, політичні та економічні перетворення в Україні неможливі без гарантування її національної безпеки та державного суверенітету [10, с. 328]. Провідну роль у цьому відіграють офіцери Державної прикордонної служби України, які забезпечують територіальний суверенітет держави та недоторканість її кордонів [11, с. 25].

На думку дослідника, в службовій діяльності офіцерів-прикордонників відбулися кардинальні зміни, зумовлені впровадженням принципово нової для України моделі охорони державного кордону. Такі зміни передбачають добування випереджувальної інформації оперативними силами та засобами; збирання необхідної інформації військовиками ДПСУ; патрулювання прикордонними патрулями тих територій, де спостерігаються напрями підвищеної активності; підготовку спеціальних нарядів для виконання конкретних завдань з охорони кордону; мобільні й раптові дії резервів та окремих прикордонних нарядів щодо реалізації випереджувальної інформації; силову підтримку оперативно-розшукових сил і засобів підрозділами для виконання спеціальних завдань; проведення локальних дій і спільних скоординованих дій з підрозділами та співробітниками інших правоохоронних органів тощо [11, с. 26].

Погоджуючись із науковою позицією О. Торічного, вважаємо, що всі перелічені напрями службової діяльності офіцерів ДПСУ потребують цілеспрямованої підготовки майбутніх охоронців кордону, яка повинна зорієнтовуватися на забезпечення умов для формування високого рівня

військово-спеціальної компетентності ще під час навчання в Національній академії Державної прикордонної служби України. Адже практична діяльність прикордонників характеризується безпосереднім контактом із потенційними порушниками державного кордону, високою самостійністю й автономністю підрозділів [11].

Під децю іншим кутом зору проблему професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників розглядають О. Блажук [2], І. Блощинський [4], О. Кирилюк [7] та ін. Зокрема, результатом наукових напрацювань О. Кирилюк є вдосконалені критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. У дослідженні О. Блажука акцентовано увагу на необхідності оптимізації підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів. У науковому доробку І. Блощинського представлено теоретичні основи професійної підготовки фахівців державної прикордонної служби України на основі використання у ВНЗ технологій дистанційного навчання. Тому актуальним науковим напрямом сучасних досліджень професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби на теренах нашої держави є інформатизація освітнього процесу у ВНЗ України.

Слушними вважаємо висновки І. Блощинського, що інформаційна революція та формування нового освітнього інформаційного середовища висувають на перший план інформатизацію освітнього процесу військових вищих навчальних закладів. Щоб адаптуватися до умов швидкої зміни вимог і технологій підготовки офіцерського контингенту ДПСУ, курсанти і слухачі повинні стати активними суб'єктами розвитку вищої військової освіти відповідно до вимог європейського освітнього рівня. Саме такий шлях розвитку освіти офіцерів-прикордонників може забезпечити формування покоління фахівців, які мислять і працюють по-новому.

Нині у вищих військових навчальних закладах упроваджується сучасна освітня парадигма, яка містить обов'язковий інформаційний складник, що передбачає розвиток професійної компетентності майбутнього офіцера та інформатизацію освітнього процесу. Ефективному розв'язанню означеної проблеми, на думку І. Блощинського, сприяє запровадження дистанційного навчання, яке інтегрує кілька сучасних технологій (педагогічних, інформаційних, телекомунікаційних, комп'ютерних та ін.).

Детальний аналіз наукової літератури дав змогу виокремити ще один напрям сучасних досліджень професійної підготовки майбутніх військовиків прикордонної служби, до якого відносимо актуалізацію патріотичного виховання курсантів (В. Мірошніченко [8]). Підтверджуючи необхідність удосконалення патріотичного виховання майбутніх

офіцерів-прикордонників, В. Мірошніченко наводить низку переконливих аргументів. Зокрема, автор стверджує, що патріотичне виховання є пріоритетним напрямом у національній системі вищої освіти, в тому числі військової. Його актуальність зумовлюється як процесом відродження нації, так і тими суттєвими змінами, що відбулися в нашій державі за останні роки, пов'язаними з анексією Криму, бойовими діями на Сході країни. Виховати патріотів, за словами В. Мірошніченко, означає підготувати підростаюче покоління до виконання функцій захисника Батьківщини, сформувані в молоді готовність трудитися для своєї держави і підносити її міжнародний авторитет, виховувати громадянську гідність, чесність, мужність. Особливо актуальними є ці слова по відношенню до представників прикордонного відомства. Адже призначення прикордонника – забезпечувати недоторканність державного кордону, охороняти та обороняти кордони України.

Водночас вважаємо за доцільне відзначити, що нині дослідники активно працюють над розробкою теоретично-методологічних основ формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки (С. Сердюк [9]), дисциплінованості як професійної якості майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України (Ю. Івашков [6]) та інших спеціальних особистісно-професійних характеристик курсантів. Так, досліджуючи теоретичні основи формування професійної надійності майбутніх фахівців, С. Сердюк підкреслює, що кожний етап суспільно-економічного розвитку ставить певні вимоги до надійності професійної діяльності суб'єкта. Адже виникають якісно нові виклики в здійсненні професійної діяльності, поглиблюються наслідки помилок. Підвищується відповідальність, важливість прийнятих рішень, надійність яких багато в чому зумовлена якістю аналітичного складника професійної діяльності, практичною спрямованістю знань, що має у своєму арсеналі суб'єкт праці, його здатністю генерувати актуальні знання під реальні потреби. Тому проблема надійності фахівця особливо актуальна у зв'язку з тим, що професійна діяльність офіцерів-прикордонників характеризується екстремальними умовами, які можуть не тільки зумовлювати зниження надійності, а й справляти шкідливий і небезпечний вплив на особистість.

Детальний теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що в підвищенні якості професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників важливу роль відіграє забезпечення соціально-економічної освіти курсантів і слухачів. Адже в умовах інформатизації та інтелектуалізації всіх галузей народного господарства зростає потреба у фахівцях прикордонної служби, які володіють належним рівнем соціально-економічної компетентності для вирішення складних професійних завдань.

Важливість формування соціально-економічної компетентності у структурі професійної підготовки офіцерів-прикордонників визначається кількома факторами. По-перше, професійні обов'язки майбутніх офіцерів-прикордонників тісно пов'язані з економічною сферою: вирішення економічних завдань щодо регулювання та контролю в роботі прикордонного підрозділу; забезпечення виконання вимог щодо економії матеріальних засобів та контрольованого використання матеріальних ресурсів; організація ефективної взаємодії прикордонного підрозділу із суб'єктами державної ринкової системи тощо. По-друге – зростаючими вимогами ринкової економіки до економічної компетентності фахівців. По-третє – необхідністю формування у нової генерації фахівців прикордонної служби системи економічних знань та якостей (діловості, підприємливості, осядливості, відповідальності, здатності аналізувати економічні ситуації та приймати обґрунтовані рішення).

Висновки. Отже, зміна орієнтації суспільних відносин, що відбувається у нашій країні, призводить до переосмислення мети та завдань сучасної освіти на всіх її рівнях, у тому числі й на вищому. У сучасному суспільстві немає жодної сфери життя, жодної професії, де б людина могла почувати себе незалежною від світу економіки. Нині не викликає сумнівів той факт, що в руслі сучасних суспільних змін нове покоління повинно бути більш адекватно орієнтованим в економічній галузі знань. Загально-економічна освіта є основою підготовки фахівців будь-якого напрямку, проте соціально-економічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників має визначені пріоритети й особливості.

Резюмування наукових доробків сучасних дослідників засвідчило відсутність цілеспрямованих пошуків у напрямі розроблення навчально-методичного забезпечення формування соціально-економічної компетентності курсантів та слухачів ДПСУ в процесі безперервної освіти. Проведений теоретичний аналіз сучасних напрямів наукових досліджень професійної підготовки майбутніх працівників прикордонної служби на теренах нашої держави свідчить про дидактичні можливості реалізації компетентнісного підходу у ВНЗ. Науковці аргументують важливість інформатизації освітнього процесу у ВНЗ України, патріотичного виховання курсантів, презентують розробки теоретично-методологічних основ формування спеціальних особистісно-професійних характеристик курсантів (професійної надійності, дисциплінованості та ін.). Однак динамічні економічні та соціальні трансформації в сучасному суспільстві потребують офіцерів ДПСУ з високим рівнем соціально-економічної компетентності, що актуалізує оновлення професійної підготовки курсантів і слухачів у НАДПСУ в окресленому напрямі.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку вбачаємо в розробленні спеці-

альних методичних матеріалів для їх практичного використання у формуванні соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців прикордонної служби.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балашова Ю.В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 20.02.02. Хмельницький, 2002. 20 с.
2. Блажук О.А. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2012. 240 с.
3. Блощинський І.Г., Таушан Д.В., Янковець А.В. Організація навчального процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України відповідно до європейської кредитно-трансферної системи. *Вісник Національного університету оборони України* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 6 (31). С. 17–23.
4. Блощинський І.Г. Основні завдання науково-педагогічного складу Національної академії Державної прикордонної служби України в контексті кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Сучасні технології вищої освіти* : матеріали VII всеукр. наук.-метод. конф. (Одеса, 3–5 жовт. 2012 р.). Одеса : Вид-во ННІХКТЕ, 2012. С. 137–138.
5. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 172 с.
6. Івашков Ю.Б. Формування дисциплінованості як професійної якості майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2010. 196 с.
7. Кирилук О. Р. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю : *збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 70–73.
8. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 376 с.
9. Сердюк С. Формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018. 289 с.
10. Торічний О.В. Актуальні аспекти формування військової та службово-спеціальної компетентності майбутнього офіцера в умовах навчання у ВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях* : матер. III Всеармійськ. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 трав. 2011 р.). Київ : НУОУ, 2011. С. 328–331.
11. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. 536 с.